

Sobre Bunyola, Son Bunyola i Banyalbufar¹.

Onofre Rullan

El terme municipal de Banyalbufar es dividit en tres grans valls, l'occidental, amb Planícia com a finca més emblemàtica, la central, on es troba el poble de Banyalbufar i l'oriental amb el Port del Canonge com a entitat de població més important. La vall oriental i la central són separades per la serra d'en Sec, el coll de la Bastida i les Planes, unes valls que la documentació catalana posterior a la conquesta del 1229, tot i que amb diferents grafies, anomena Banyalbufar per a la vall central i Bunyola Albahar (sovint traduït per *de la Mar* o escrit en llatí com a *juxta mare*) per a la vall oriental (Rosselló-Albertí, 1995: 259-60; Albertí-Rosselló, 2002: 28-31). Dues valls diferents que seran repartides a favor de dos porcioners també diferents després de la conquesta: Gilabert de Cruilles rebrà la vall oriental² i Ramon de Clusa la central (Rosselló-Albertí, 1995: 23-4). Dues valls amb dos noms que han tingut variades teories interpretatives, tant pel que fa a Banyalbufar (Rosselló-Albertí, 1995: 16-21; Albertí-Rosselló, 2002: 22-27) com a Bunyola (Morro, 2004: 342-3).

Però prèviament a entrar en la discussió sobre el possible significat d'ambdós topònims cal fer esment a que el topònim Bunyola, referit a la val portdescanongina, ha experimentat un procés de "reducció" del seu abast des del segle XIII fins a l'actualitat: de tota la vall a només l'actual possessió de Son Bunyola. Pels documents que ens han aportat els historiadors sembla que tal contracció es va dur a terme al segle XVI. De fet fins a l'any 1531 no es documenta la "possessió" de Bunyola (Rosselló-Albertí, 1995: 182 i Vibot, 1999: 21), una denominació segurament relacionada amb la concentració de propietats en mans de ciutadans com a conseqüència de la definitiva derrota pagesa, forana, a la guerra de les Germanies. De la mateixa manera que sembla demostrat el "naixement", al segle XVI, de Son Valentí a partir de la concentració en mans del ciutadà Teseu Valentí d'antigues propietats pageses com les Mosqueres, el Rafal de Son Palet (l'actual Rafal Palet) i Rafal Son Ferrà (l'actual el bosquet d'en Ferranet) (Albertí-Rosselló-Vibot, 2002: 33), no és gens agosarat pensar que la "creació" de la "possessió de Bunyola", també al segle XVI, es va dur a terme per concentració en mans ciutadanes d'antigues propietats pageses com l'alqueria de la Torre, la Bastida (Albertí-Rosselló, 2002: 39) i algunes altres de les antigues 10 alqueries que s'esmenten per la contrada a un document del 1353 (Rosselló-Albertí, 1995: 88). Així, al segle XVI, Bunyola passaria a denominar només una part de l'antiga vall de Bunyola, de vall passaria a possessió tot reduint considerablement el seu abast com a topònim. Dos segles més tard, el 1717, apareixerà la possessió per primera vegada documentada com a Son Bunyola (Vibot, 1999: 92).

Entre les teories que han intentat aclarir d'on provenen els mots Banyalbufar i Bunyola la que semblava consolidar-se amb més força, matisos a part, era la que fa derivar tant

¹ El text es correspon, adaptat i lleugerament modificat, amb el publicat a Rullan, Onofre (2009): *Banyalbufar: un municipi muntanyenc de la Mallorca turística*.- In "Banyalbufar, Geografia i Medi Ambient", Barceló, Bartomeu; Deffontaines, Jean-Pierre i Rullan, Onofre.- Consell de Mallorca/Associació Cultural Bany-Al-Bahar.- Palma.- 63-101 (70-74).

² Una vall que també fou repartida a favor de Ramon de Torrelles, bisbe de Mallorca, en la part del que actualment s'anomena com a l'hort de la Cova avui sota jurisdicció municipal valldemossina.

Banyalbufar com Bunyola de l'àrab *banaya*, construït, que alguns autors matisen que es tracta d'un construir en sentit fundacional tot reflectint la "fundació" de la comunitat andalusina banyalbufarina. Això, segons aquesta teoria, pel que fa al nom Bunyola i a la primera part del mot Banyalbufar. Pel que fa a la segona part de Banyalbufar uns ho feien derivar de *bahar* (la mar) i altres d'*al-buhar* (paisatge construït de marjades i safareigs), però la documentació aportada per Ramon Rosselló i Jaume Albertí, citada més amunt, decanten la interpretació clarament a favor de *bahar*, la mar. Així Banyalbufar significaria "construït vora mar". Això, fixem-nos-hi, ens condueix a la tautologia ja que l'expressió "Bunyola de Banyalbufar" significaria "construït de construït vora la mar". Per la seva part Bunyola Albahar significaria clarament Bunyola de la Mar com ho transcriu també en català la documentació cristiana més primerenca.

Tot molt enrevessat i mal de pair segons la nostra opinió per mor d'una premissa poc qüestionada però que podria ser la responsable de l'embolic. Ens referim a la suposició de que tant *banya* com *bunyola* signifiquin el mateix per compartir el mateix origen, l'àrab *banaya*. Tomàs Vibot ha parlat de "punt obscur" en *el per què de dues denominacions diferents però que etimològicament semblen tenir un mateix origen*. El mateix autor planteja una possible solució a l'enigma tot assenyalant que la *necessitat de diferenciació degué ser prou antiga com per fer evolucionar des del punt de vista fonètic el primitiu (i hipotètic) banaya en les dues variants que han perviscut fins a l'actualitat, banya i bunyola, fins a perdre el seu significat primer* (Vibot, 1999: 90). Tot plegat molt "hipotètic", forçar una evolució fonètica per tal de "perdre el significat primer"? Un mateix significat primitiu per a designar dues valls veïnes? Dues valls veïnes que originàriament eren designades amb el mateix nom? La teoria sembla mala d'empassar. I si tot plegat no fos així, quina seria l'alternativa?

Mateu Morro, basant-se en els treballs de Joan Coromines, l'any 2002 va plantejar una hipòtesi alternativa per a l'etimologia del poble de Bunyola que, penso, és també aplicable a l'antiga vall de Bunyola de la Mar. L'autor és prou clar quan assenjala amb rotunditat que Bunyola *res té a veure amb el topònim Banyalbufar* (Morro, 2004: 246) i se'n va més lluny, als estrats lingüístics anteriors als musulmans, en afirmar que Bunyola ve de *bony* tot passant per un intermedi *bunyol*. Un *bony* metafòric d'origen premusulmà que no és ni més ni menys que l'actual Castellet que hi ha adossat al l'actual poble de Bunyola, una elevació planera al seu cim d'uns 320 metres, un bony, que hauria evolucionat fins a l'actual Bunyola³.

Doncs a la vall oriental de Banyalbufar també hi ha una elevació (268 metres) en posició eminent que separa, i en part divideix, l'antiga vall de Bunyola entre, per un costat, Son Valentí/Son Coll i, per l'altre, l'actual Son Bunyola (figura 1). Una elevació coronada per un poblat talaiòtic que continuà ocupat, com a mínim, fins a època romana (Merino-Torres, 1998: 104-5) i que porta un nom molt semblant al Castellet de Bunyola, a la vall oriental de Banyalbufar el "bony" es diu el Castellet⁴ i està en posició central del que la documentació

³ Les cases de Bunyolí, a Establiments, són ubicades al sud d'una elevació de poc més de 180 metres, també planera al seu cim, que podria ser el "bonyet" que explicaria del topònim Bunyolí en la mateixa línia etimològica.

⁴ Per la cresta del Castellet avui hi discorre la partió entre Son Bunyola i Son Valentí així com la divisòria d'aigües entre ambdues possessions. Al seu oest la coma de Peregon (Rullan, 1984: 72 i 238) o d'en/de Pregon (Vibot, 1999: 99) recull les aigües d'entre el Castellet i la Bastida per conduir-les finalment a la mar pel torrent de Son Bunyola; a l'est del Castellet la coma Roja i el comellar dels Ossos recullen les aigües d'entre el Castellet i les Barraques per conduir-les finalment a la mar pel torrent de Son Coll. Tanmateix el

catalana més primerenca esmentava com Bunyola Albahar o de la Mar (figura 2). A més, les troballes d'objectes romans al terme de Banyalbufar es concentren a aquesta vall oriental (Rosselló-Albertí, 1995, 20, nota 8) atès que *El poblat de Son Valentí [el Castellot] continuà habitat en època romana i assistirem en aquest període a l'apogeu d'un dels situats als límits de Son Bunyola* (Merino-Torres, 1998: 105).

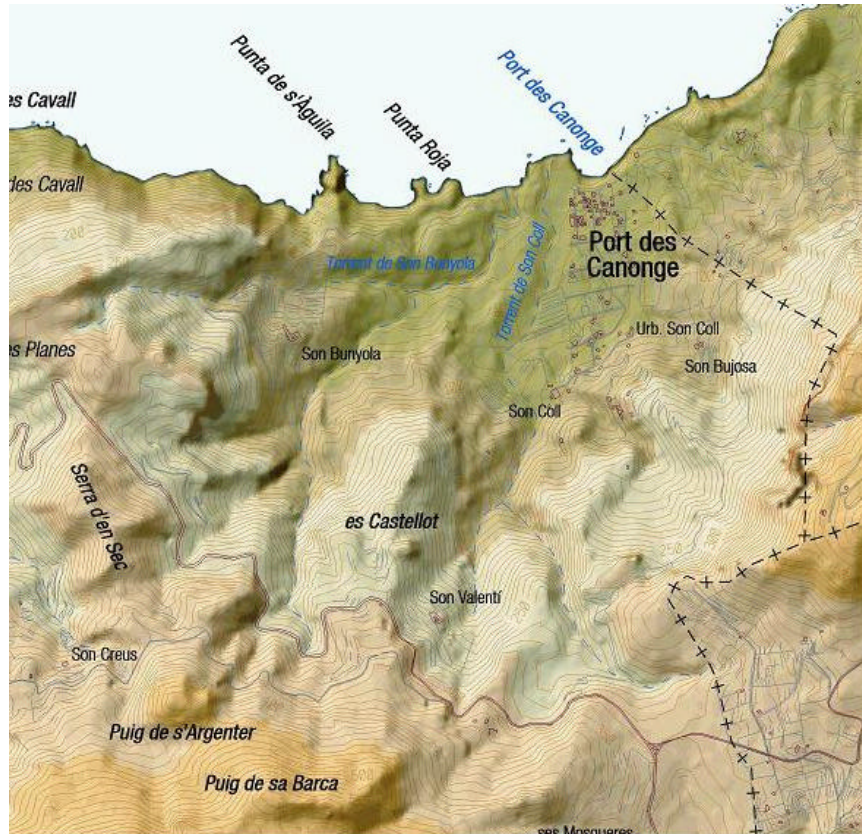

Figura 1: La vall del Port del Canonge.
(Elaborat a partir del MTB 1/25.000)

En posició central de la vall oriental de l'actual terme municipal de Banyalbufar es pot observar l'elevació del Castellot que, antigament, s'hauria anomenat Bunyola, una derivació de "bony" d'origen premusulmà que donaria nom a tota la vall.

Castellot pertanyé tot plegat als mateixos propietaris, els Valentins, també al segle XVI quan es parlava de la *possació anomenada Bujolla y Son Valentí* (Albertí-Rosselló-Vibot, 2002: 27).

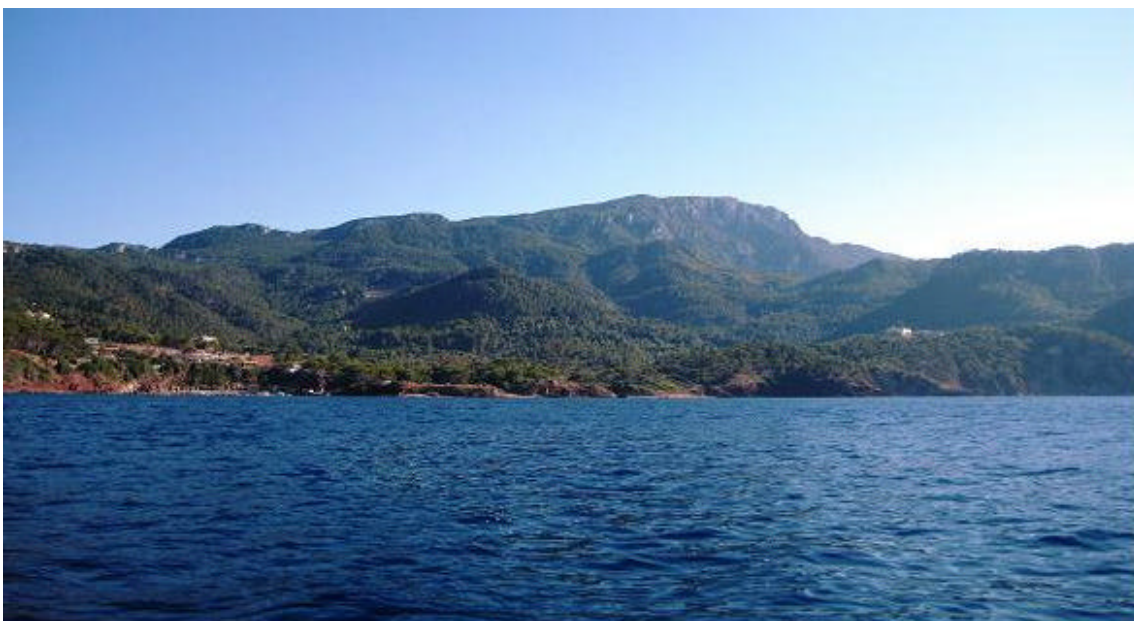

Figura 2: El Castellot al bell mig de la vall del Port del Canonge
(Foto Onofre Rullan, juliol de 2010)

A la foto hom pot observar el Castellot en posició central de la vall oriental de Banyalbufar. Al fons la mola de Planícia, a la dreta la serra d'en Sec i les cases de Son Bunyola, a l'esquerra s'intueix el coll del cap del Bosquet i les cases de Son Coll per sobre del nucli del Port del Canonge.

Cal insistir en això, la primera documentació catalana quan parla de Bunyola (Albahar, de la Mar, *juxta mare* o de Banyalbufar) es refereix a la vall oriental del terme sense incloure mai la vall central. I per no confondre amb la Bunyola interior se li afegeix algun dels topònims veïnats com a determinatiu: la mar (Bunyola de la Mar) o Banyalbufar (Bunyola de Banyalbufar). Mai no trobam l'expressió Banyalbufar de Bunyola ja que en aquest cas no hi ha confusió possible. Bunyola no té res a veure amb Banyalbufar des del punt de vista etimològic. Els colonitzadors cristians no varen tenir necessitat de diferenciar les dues valls sinó els dos "bonys", el d'interior i el que estava "vora la mar" o "vora Banyalbufar".

Així la toponímia, com l'arqueologia, avalaria la major antiguitat del poblament de la vall oriental front a la central del terme de Banyalbufar ja que front a l'origen musulmà del mot Banyalbufar (construït, o "fundat", vora el mar) s'hi contraposaria l'origen premusulmà del topònim Bunyola (bony) al que els musulmans hi haurien afegit *Albahar* (vora el mar) o de Banyalbufar per diferenciar de la Bunyola interior, l'actual poble de Bunyola. Molt posteriorment, el nostre topònim reduiria el seu abast a la possessió de Bunyola (1531) que, encara més endavant (1717), hauria esdevingut Son Bunyola.

BIBLIOGRAFIA

Albertí, Jaume i Rosselló, Ramon (2002): La vall de Bunyola sa Mar als segles XIII-XIV. *A Homenatge a Guillem Rosselló Bordoy*. Palma: Govern de les Illes Balears. 21-61.

- Albertí, Jaume, Rosselló, Ramon i Vibot, Tomàs (2002): *Son Valentí, Son Balaguer, ses Mosqueres. Una història, un territori*. Palma: Associació Cultural Bany-al-bahar. 168 pp.
- Merino, Josep i Torres, Francesca (1998): Banyalbufar a la prehistòria i a l'antiguitat. A *Banyalbufar i la seva història*. Palma: Amics de Banyalbufar, 103-7.
- Morro, Mateu (2004): Sobre l'etimologia de Bunyola. A *Sobre l'onomàstica. Jornades d'antroponímia i toponímia (1993-2002)*. Palma: Universitat de les Illes Balears, 241-7.
- Rosselló, Ramon i Albertí, Jaume (1995): *Història de Banyalbufar. Segles XIII-XVI*. Palma: Leonard Muntaner Editor. 271 pp.
- Rullan, Onofre (1984): *La toponímia del terme municipal d'Esporles i la seva rodalia*. Tesi de llicenciatura. Departament de Geografia, Universitat de Palma. 2 volums, 283 pp.
- Vibot, Tomàs (1999): *Son Bunyola. Una mar de noms. Història i toponímia d'una possessió de mar*. Palma: Associació Cultural Bany-al-bahar: Palma. 141 pp.